

ВІДГУК

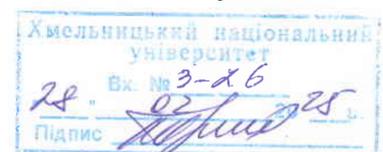
офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Федоренко Олени Іванівни на дисертацію Покалюка Віктора
Миколайовича «Система підготовки кваліфікованих робітників до
професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного
захисту», подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертації. Стрімкий науково-технологічний прогрес та антропогенні зміни суттєво впливають на виникнення надзвичайних ситуацій за різними рівнями й масштабами, позначаючись, зокрема, на економіці, соціальній галузі, психічному здоров'ї людей. За таких умов помітно зростає потреба у фахівцях Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, які будуть здатні ефективно виконувати завдання в складних умовах невизначеності, високих ризиків і дефіциту часу.

Найбільш мобільними, технічно оснащеними й підготовленими структурами, що забезпечують ліквідацію надзвичайних ситуацій і їхніх наслідків, є пожежно-рятувальні та аварійно-рятувальні підрозділи Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. У зв'язку з цим для виконання нагальних завдань постає об'єктивна потреба у підвищенні якості підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, які беруть безпосередню участь у гасінні пожеж, ліквідації надзвичайних ситуацій і їх наслідків, проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, наданні допомоги постраждалому населенню, особливо в умовах ракетно-бомбових ударів по об'єктах і територіях нашої держави, коли ризик для життя максимальний.

Представлена тема є надзвичайно актуальною, оскільки саме фахівці Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України безпосередньо здійснюють ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій воєнного походження, евакуацію населення; надання домедичної допомоги; усувають наслідки руйнувань критичної інфраструктури тощо; працюють в умовах постійної загрози повторних обстрілів, незважаючи на ризики для власного життя.

Попри вагомий внесок українських науковців у теоретичний виклад положень і розроблення методичних засад професійної підготовки фахівців

Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, зафіксовано суттєві розбіжності в підходах до обґрунтування фундаментальних засад підготовки фахівців для цієї сфери, а також вузький утилітарний характер методичних рекомендацій. У працях вітчизняних учених основну увагу зосереджено на професійній підготовці фахівців у вищій школі сфери Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Водночас поза дослідницьким фокусом перебувають відомчі заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

Дисертацію підготовлено згідно з планом науково-дослідницької роботи Хмельницького національного університету «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (ДР № 0119U103663), пріоритетними напрямками наукових робіт, що потребують нагального розроблення й упровадження в практичну діяльність ДСНС України, відповідно до Концепції наукового забезпечення ДСНС України.

Тема дисертації затверджена рішенням ученої ради Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 28.11.2024 р.), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (протокол № 4 від 21.12.2018 р.), а також узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 43 від 29.01.2019 р.).

Аналіз змісту дисертації та публікацій Покалюка В. М. дає підстави для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів дослідження.

Представлена дисертація має **наукову новизну** одержаних результатів, яка полягає в тому, що: *уперше* обґрунтовано концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України; теоретично аргументовано й експериментально перевірено ефективність системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України, що охоплює взаємопов'язані підсистеми (цільову, теоретико-методологічну, змістово-технологічну, діагностично-результативну); визначено, теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників

до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України; оновлення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України);

–у роботі *удосконалено* структуру готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний компоненти), критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-орієнтаційний, операційно-результативний, емоційно-вольовий); діагностичний інструментарій (систематичний моніторинг навчальних результатів, анкетування, опитування, зворотний зв'язок тощо); показники; зміст, форми, методи й технології професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України;

–*набули подальшого розвитку й конкретизації* зміст базових понять дослідження; діагностичний інструментарій визначення готовності до професійної діяльності; сучасні тенденції підготовки та професійного розвитку фахівців рятувальних служб у зарубіжному досвіді.

Практичне значення отриманих результатів аргументоване *розробленням* навчально-методичного забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України, а саме: навчальних посібників «Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України», «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану», «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту», «Теорія горіння та вибуху», «Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативнотактичних дій з гасіння пожеж»; практичного посібника «Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»; термінологічного словника з рятувальної

справи (українсько-польсько-англійський); системи тренувальних вправ і кейсів, конспектів лекційних та тренінгових занять; програми виробничого навчання для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.

Матеріали дослідження, його положення та висновки можна використовувати в організації освітнього процесу у відомчих закладах вищої, професійної (професійно-технічної) освіти, що готують кваліфікованих робітників пожежно-рятувальних та аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України, у системі підвищення кваліфікації, неформальній освіті тощо.

Основні результати дослідження представлено в 95 наукових працях, із яких: 1 монографія, 3 навчальні посібники, 1 практичний посібник, 1 термінологічний словник (українсько-польсько-англійський), 22 статті в наукових фахових виданнях України, 4 статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних «Web of Science Core Collection» та «Scopus», 5 статей в іноземних наукових періодичних виданнях, 3 патенти, 37 праць у збірниках матеріалів наукових конференцій, 18 праць, що додатково відображає наукові результати.

Характеристики структури і змісту дисертації. Зміст дисертації логічно побудований, характеризується високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань дослідження.

У *першому розділі* «Професійна підготовка виробничого персоналу оперативно-рятувальних служб як проблема професійної педагогіки» досліджено проблему професійної підготовки виробничого персоналу оперативно-рятувальних служб у науковій літературі; проаналізовано вітчизняні й зарубіжні літературні, наукові та документальні джерела; опрацьовано документи міжнародних організацій із проблем цивільного захисту; виконано ретроспективний аналіз становлення та розвитку ДСНС України.

Вітчизняні науковці активно студіюють підготовку фахівців оперативно-рятувальних служб за такими напрямками: теоретико-методичні засади підготовки фахівців служб з НС; зарубіжний досвід підготовки; психолого-педагогічні умови підготовки й підвищення кваліфікації рятувальників; правові аспекти; інноваційні методи навчання працівників оперативно-рятувальних служб; практичний досвід. Дослідники акцентували на

підготовці фахівців у вищій школі сфери ДСНС України, залишаючи поза увагою освітні відомчі заклади загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти.

Узагальнено результати зарубіжних досліджень, де зафіксовано різні тематичні напрями та кейс-описи різних проблем, пов'язаних із функціонуванням служб цивільного захисту й управління в НС, а саме: менеджмент НС, готовність до НС і запобігання їм, національна безпека й цивільний захист, законодавство в різних країнах щодо правового врегулювання дій в умовах НС. Перші дві групи публікацій систематизовано за видами катастроф і лих (цунамі, землетруси, шторми, глобальне потепління, урбаністичні катастрофи тощо).

Вивчено документи міжнародних організацій (ООН, Всесвітня організація здоров'я, Всесвітній банк, Міжнародна асоціація менеджерів із НС, Єврокомісія), виявлено світові тенденції в розв'язанні питань, пов'язаних із запобіганням НС, ліквідацією їхніх наслідків, створенням глобальних і національних платформ зі зниження ризиків стихійних лих, а також в обміні знаннями, інформацією, досвідом і найкращими практиками професійної підготовки рятувальників як у формальній, так і в неформальній освіті.

У *другому розділі* «Зарубіжний досвід підготовки та професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб» досліджено зарубіжний досвід навчання та неперервного професійного розвитку рятувальників у країнах із розвинутими відомчими освітніми системами: США, Канаді, Австралії, Угорщині, Франції, Великій Британії, Польщі, країнах Балтії.

Науково цікавим є проаналізований і узагальнений автором досвід підготовки працівників оперативно-рятувальних служб у США та Австралії.

У *третьому розділі* «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України: методологічні підходи і концептуальні засади» обґрунтовано методологічні підходи до вдосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; схарактеризовано концептуальні засади підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; з'ясовано структуру готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Методологічними орієнтирами досліджуваної проблеми слугують такі підходи: *аксіологічний, компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, інтегративний та системний підходи*, які є підставами для розробки і реалізації системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ як цілісний динамічний і системний процес, що спрямований на формування готовності до професійної діяльності.

Науково обґрунтованою є авторська Концепція підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту, яка ґрунтується на трьох концептах: *методологічному, теоретичному й практичному*.

Розроблена система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ передбачає відтворення ідеального образу проєктованого об'єкта змін і новацій. Її сутність полягає у формуванні єдиної, цілісної структури, що охоплює взаємопов'язані структурні компоненти (підсистеми).

На основі виявлених особливостей оперативно-рятувальної діяльності виокремлено *чотири компоненти готовності* кваліфікованих робітників до такої діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ: *мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний*. Відповідно до компонентів, диференційовано *чотири критерії* готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а саме: *мотиваційно-ціннісний* (мотиваційний компонент); *когнітивно-орієнтаційний* (когнітивний компонент); *операційно-результативний* (операційний компонент), *емоційно-вольовий* (особистісний компонент). На підставі описаних критеріїв і показників, проаналізованих наукових досліджень виокремлено три рівні готовності до кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ: *достатній, середній, високий*. Запропонована система компонентів, критеріїв і показників уможливила досягнення позитивної динаміки готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

У *четвертому розділі* «Педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» обґрунтовано педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-

рятувальній службі ЦЗ; описано навчально-методичне забезпечення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Для ефективної реалізації системи виявлено й теоретично обґрунтовано оптимальні педагогічні умови, що впливають на результативність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

У *п'ятому розділі* «Дослідницько-експериментальна перевірка ефективності системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» схарактеризовано програму, етапи й методику педагогічного експерименту; описано організацію, хід і результати констатувального та формувального етапів експерименту; узагальнено результати експериментальної роботи.

Експериментальне дослідження проведено на базі Національного університету цивільного захисту України, Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України в Київській області, навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України у Житомирській області, навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України у Чернівецькій області, навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України у Рівненській області, навчального пункту аварійно-рятувального загону

спеціального призначення Головного управління ДСНС України у Івано-Франківській області.

До участі в експериментальній роботі залучено 395 учасників, із них 376 слухачів відомчих закладів професійної (професійно-технічної) освіти і 19 педагогічних працівників (експертів), які готують кваліфікованих робітників для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Педагогічний експеримент проведено упродовж 2018 – 2023 рр., що охоплювало: пошуково-аналітичний, організаційно-експериментальний, підсумковий етапи.

Під час формувального етапу педагогічного експерименту впроваджено систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. За результатами його проведення було отримано позитивну динаміку сформованості досліджуваного феномену в експериментальній групі досліджуваних.

Вірогідність результатів проведеної експериментальної роботи й достовірність експериментальних даних визначено з використанням непараметричного критерію Пірсона. Результати формувального етапу експерименту підтвердили правомірність та ефективність запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту (концептуальна модель, педагогічні умови, навчально-методичне забезпечення), послугувавши підставою для висновку, що мети дослідження досягнуто, окреслені завдання виконано, гіпотезу підтверджено.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження виконане автором самостійно, сформульовані в ньому положення, висновки та пропозиції обґрунтовані на основі особистих досліджень та практичної діяльності здобувача. При використанні для аргументації власних досліджень і висновків напрацювань інших учених зроблені відповідні посилання.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів, вважаємо за потрібне висловити певні побажання та зауваження дискусійного характеру:

1. У дисертації, на нашу думку, необхідно було б більш чітко обґрунтувати зміст, зв'язок і співвідношення понять «система підготовки», «підготовка» та «готовність» робітника до професійної діяльності, зокрема у контексті їх структурних компонентів та очікуваних результатів у контексті теми дослідження.

2. Одним із важливих аспектів дисертаційної роботи є дослідження особливостей зарубіжного досвіду підготовки кадрів для оперативно-рятувальних служб. Дисертаційне дослідження лише виграло б, якби автор представив узагальнені результати компаративного аналізу зарубіжного досвіду у вигляді таблиці та порівняв із вітчизняною системою професійної підготовки вказаних фахівців або в узагальненому вигляді представив найбільш характерні спільні та/або відмінні ознаки системи підготовки.

3. Доцільно було б у підрозділі 3.2, де йдеться про концептуальні засади вдосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в оперативно-рятувальній службі цивільного захисту, окрім наявних суперечностей та векторів її розвитку, більш чітко окреслити основні недоліки, які існують і які необхідно усунути у сучасній професійній підготовці кваліфікованих робітників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту у ЗВО України відповідного профілю, що підсилює б актуальність розробки авторської Концепції підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в оперативно-рятувальній службі цивільного захисту.

4. У п. 3.3 для визначення готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в оперативно-рятувальній службі цивільного захисту виокремлено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-орієнтаційний, операційно-результативний, емоційно-вольовий) та подано їх показники, які діагностувалися. Автору доцільно було б обґрунтувати, чому саме обрані показники характеризують кожний з обраних критеріїв.

5. Автором було обґрунтовано та виокремлено педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в оперативно-рятувальній службі цивільного захисту (розділ 4), які, на нашу думку, повною мірою охоплюють мотиваційний, когнітивний, операційно-результативний компоненти підготовки у закладах вищої освіти. Проте, на нашу думку, необхідно було б більше уваги приділити формуванню особистісного компонента готовності робітника до професійної діяльності,

який забезпечує його здатність ефективно протистояти труднощам і стресовим ситуаціям, виконувати обов'язки у складних умовах та надзвичайних ситуаціях.

Наголосимо, що висловлені зауваження і побажання загалом не знижують цінність представленого дослідження, його науково-теоретичного і практичного значення.

Висновок. Рецензована дисертація є завершеною самостійною працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову проблему – підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до професійної діяльності, що є вагомим внеском у теорію і практику професійної освіти.

Дисертаційна робота «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» за якістю дослідження, рівнем наукової новизни і практичною цінністю, за змістом відповідає науковій спеціальності 13.00.04 та вимогам, передбаченими п. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів» № 1197 від 17 листопада 2021 року, а її автор – Покалюк Віктор Миколайович – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки

навчально-наукового інституту №3

Харківського національного

університету внутрішніх справ

Олена ФЕДОРЕНКО